

Recensies

ALGEMEEN

K. Goudriaan, J. van Moolenbroek, A. Tervoort, ed., *Education and learning in the Netherlands, 1400-1600. Essays in honour of Hilde de Ridder-Symoens* (Brill's studies in intellectual history CXXIII; Leiden, Boston: Brill, 2004, x + 374 blz., € 99,-, ISBN 90 04 13644 4).

Deze bundel opstellen is Hilde de Ridder-Symoens door haar collega's en vakgenoten aangeboden bij haar vertrek van de Vrije Universiteit in Amsterdam naar de Universiteit van Gent in 2001. Ik tracht in het volgende de zestien essays kort te karakteriseren.

De eerste bijdrage, van de hand van Hildo van Engen, gaat over Jan van Galecop (c.1375-1428), die optrad als biechtvader en beschermer van vrouwenkloosters in het bisdom Utrecht. Galecop voelde zich verwant met de idealen van de moderne devotie. Zijn carrière verliep, ondanks zijn graden in de *artes* en de theologie, moeizaam. Antheun Janse schrijft over de academische carrières van Jacob van Wassenaar en zijn broers vanaf 1439. De heel langzame toename van deelname van de adellijke families aan academische studies, tenminste ten behoeve van een wereldlijke carrière, wordt geïllustreerd aan deze familie. Mario Damen tekent met een overdaad aan personalia de toenemende aantallen academisch gegradueerden (vooral in de rechten) in de juridische en bestuurlijke administraties van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode in de vijftiende eeuw.

Door Madelon van Luijk worden vier *consilia* onderzocht, die op verzoek van de burgemeesters van Leiden, in de periode 1452-1462 zijn uitgebracht door de universiteiten van Keulen, Leuven en Parijs. Interessante conflicten en problemen, waarvoor deze juridische adviezen gevraagd werden, worden keurig gereconstrueerd, terwijl de *consilia* zelf niet bewaard zijn. Arnoud-Jan Bijsterveld vraagt zich af of de dekens in een drietal dekenaten in het bisdom Luik met hun universitaire vorming niet 'overqualified' waren voor hun werk: het leiding geven aan de vele en vaak grote parochies van hun dekenaat en het onderhouden van contacten met de wereldlijke machthebbers. Ik denk van niet: het gaat niet zozeer om de opgedane vakkennis, maar wel om de vorming die zij gedurende hun *peregrinatio academica* hebben opgedaan; denk aan de essentiële dispuutcolleges en het jarenlang samenwonen in de collegia met magistris en studenten van allerlei herkomst en allooi.

Jaap van Moolenbroek legt uit waarom Wessel Gansfort het voorlezen uit Caesar van Heisterbach aan de monniken van Aduard niet alleen belachelijk, maar ook gevaarlijk vond. Dat doet hij goed en helder, maar zijn onbegrip voor de 'Aduarder academie' is des te pijnlijker omdat hier nu amper gelegenheid was enig tegenwicht te bieden tegen een overdaad aan prosopografica in de voorafgaande vijf stukken. Ad Tervoort heeft een gouden vondst gedaan in de archieven van Leiden: de testamenten van twee schoolmeesters (1500 en 1503-1504), waarin ze hun kostbare boeken per stuk aan deze en gene vermaken. Het blijkt uit hun geschriften dat ze veel moderner in hun geleerdheid waren dan de wat ouderwetse boeken die ze nalieten. Een groep humanisten uit Gouda en omgeving, door IJsewijn een *parvula academia Goudana* genoemd, is van jongere

datum dan de Aduarder academie. Koen Goudriaan neemt deze groep serieus: hij noemt de deelnemers, zegt wie zij waren, met wie ze contacten onderhielden, wat ze geschreven hebben, wat daarvan bewaard is, en wat de betekenis van hen en hun werk is, individueel en collectief. Dit is een uitstekend stuk!

De meest fascinerende bijdrage in het boek vond ik die van Bart Ramakers over de rederijker Matthijs de Castelein uit Oudenaarde (c.1485-1550). Hier wordt een methodologisch gescherpte historische blik gegund op een oeuvre en een man, die zich bevinden op een kruispunt van traditie en humanistische vernieuwing binnen een vroeg-zestiende-eeuwse stadscultuur. Dat De Castelein 'self-taught' was, kan ik haast niet geloven. Een even knap artikel schrijft Arjan van Dixhoorn over de rederijkers in het algemeen. Hun intellectuele vorming en sociale bindingen, ook met de universitair geschoolden, in de rederijkerskamers en in de steden, worden voortreffelijk zichtbaar gemaakt aan twee concrete dichters uit de periode 1550-1600. Een Neolatijnse schoolkomedie over de kuise Jozef, van de hand van de Amsterdamse schoolmeester Cornelius Crocus, wordt behandeld door Marijke Spies. In het voorwerk van een eerste druk van 1536 worden Erasmiaans-humanistische waarden breed uitgemeten, in een van de latere drukken (1547) wordt dit element door omvangrijke weglatingen en toevoegingen meer in overeenstemming gebracht met nieuwe opvattingen van Crocus, die inmiddels (bijna) jezuiet is geworden. Ook de tekst van het stuk is herzien en daar had ik wel iets meer over willen horen (*utraque* op pagina 228 heeft betrekking op *comoedia* en *nuncupatoria paraclesi* in de titel; zie Kölker, 332, C.L.272).

Karel Davids maakt duidelijk dat expliciet onderwijs in het boekhouden in Italiaanse trant, aan de zogenaamde Franse scholen, in de Noordelijke Nederlanden niet al rond 1500 ontstond, zoals men vrij algemeen pleegt aan te nemen, maar pas vanaf het midden van de jaren zeventig van de zestiende eeuw. Twee auteurs, Sabrina Corbellini en Gerrit Verhoeven, tekenen voor een slim onderzoek naar een catalogus van zo'n 600 boeken, gedateerd op 1573. Zij slagen erin de gecompliceerde herkomst van de heterogene collectie vast te stellen. Twee geïllustreerde catechismussen van Petrus Canisius (1578 en 1589) zijn het onderwerp van Peter van Dael. Hij plaatst ze tegen de achtergrond van soortgelijke 'instructies' uit middeleeuwse, Lutherse en contra-reformatorische tradities.

De eind 2001 onder tragische omstandigheden overleden Samme Zijlstra doet verslag van de belevenissen van twee Friese studenten aan de universiteiten van Keulen en Douai, die hij haalt uit hun brieven aan hun edele vader Hans Roorda, die na 1580 in ballingschap in Emden leefde (hij was katholiek). Hun problemen betreffen de gezondheid, de financiën, het geloof, de gang van hun studiën en het studentenleven. Een hoogst interessant relaas. Een geïllustreerd verslag van een drietal collecties van gravures en etsen die het universitaire en studentenleven verbeelden (Ludwig Ditzinger (1606-1608), Willem van Swanenburg (1609) en Crispijn de Passe (1612)), besluiten het boek. De auteur is Ilja M. Veldman; haar publicatie in noot 16 miste ik helaas in de overigens correcte en zeer welkome bibliografie.

Dit boek is bijna overal van een hoge vakbekwaamheid. Veel ervan is van blijvende waarde.

F. Akkerman

Chr. Coppens, e. a., ed., *E codicibus impressisque. Opstellen over het boek in de Lage Landen voor Elly Cockx-Indestege*, I, *Bio-bibliografie, handschriften, incunabelen, kalligrafie*, II, *Drukken van de zestiende tot de twintigste eeuw*, III, *Band, papier, verzamelaars en verzamelingen* (Miscellanea Neerlandica XVIII, XIX, XX; Leuven: Peeters, 2004, x + 538 (I), x + 716 (II), x + 636 (III) blz., € 210,-, ISBN 90 429 1421 1 (I), ISBN 90 429 1422 X (II), ISBN 90 429 1423 8 (III)).

Dit is een bijzonder *Festschrift* voor een bijzondere vrouw. Zoals de biografische inleiding vermeldt is Elly Cockx-Indestege de dochter van de erudiete filoloog Indestege, die culturele contacten met zeer verschillende mensen onderhield. Tijdens haar studie in Leuven bracht zij veel tijd in Venetië door, waar haar ouders toen gevestigd waren. Daarna werkte zij in afdelingen Oude en kostbare werken van diverse bibliotheken. In 1998 werd zij als hoofd van de afdeling Kostbare werken in de Koninklijke Bibliotheek van België gepensioneerd. Tevens was en is zij lid van besturen en redacties op haar vakgebied. Dat zij een centrale rol vervulde in de studie van het oude boek is niet alleen te zien aan haar lange lijst publicaties maar ook aan deze drie dikke banden met 75 bijdragen uit alle delen van de boekhistorische wereld. Dat betekende onherroepelijk, zoals het ‘Woord vooraf’ toegeeft, vertraging door het vele redactionele werk en ‘vooral de bijwijlen herhaalde, ingrepen in het leven van drie van de vijf redacteuren.’ Redacteur Jan Deschamps overleed tijdens het productieproces en moest worden vervangen. Drie auteurs, M. Smeyers, P. Valkema Blouw en L. Voet, hebben met hem het verschijnen van hun bijdragen niet meer beleefd. Bovendien zijn vele opstellen in de jaren 1996-1997 geschreven en waren bij verschijnen een jaar of acht oud.

Ondanks dit alles liggen er nu drie kloeke delen met zeer veel illustraties die de bijdragen verhelderen. Dikwijls zijn deze ook voorzien van transcripties van oude teksten of inventarissen en eerste overzichten van een oeuvre of de eerste drukken die nog bestaan. Ook lijsten van geciteerde handschriften (in de delen I en III) en uitgebreide registers ontbreken niet. Aan het eind van elk artikel volgt een samenvatting in een andere taal dan waarin het geschreven is. Tenslotte staat onderaan de laatste bladzijde het adres van de auteur zodat direct reageren mogelijk wordt. Gezien de grote spreiding van onderwerpen zal iedereen dus in deze banden iets interessants aantreffen. Het eerste deel bevat de levensbeschrijving van Elly Cockx, haar bibliografie en artikelen over handschriften, incunabelen en kalligrafie. Deel II gaat over drukken van de zestiende tot de twintigste eeuw. En deel III behandelt boekbanden, soorten papier en verzamelaars en verzamelingen.

Het zal duidelijk zijn dat de inhoud in zijn geheel hier niet besproken kan worden, ook omdat sommige artikelen nogal boektechnisch van aard zijn. En al gaat het over materie uit het verleden, niet alle artikelen zijn even historisch van karakter. Het moet in deze recensie dus blijven bij een zeer persoonlijke keuze, die de niet genoemde auteurs (het merendeel) geenszins in waardering te kort zou willen doen en tegelijkertijd de stukken van de wel besprokenen vooral vanuit het standpunt van de historicus wil bekijken. Bij de handschriften valt het artikel van E. A. Overgawauw op, die manuscripten van twee vroeg vijftiende-eeuwse karmelieten-kopiisten bekijkt en constateert dat deze er een soort dagboekantekeningen van hun verliefdheden bij neerpenden. Van de incunabelen wordt in diverse studies de veranderende verhouding tussen tekst en beeld besproken naast die tussen handschrift en gedrukte tekst. Boeiend is het verhaal van Ina Kok over de correspondentie van de negentiende-eeuwse bibliografen en filologen Henry Bradshaw en zijn